Qabul qilindi: 20-noyabr 2026-yil • Ma’qullandi: 22-noyabr 2026-yil • Nashr qilindi: 24-noyabr 2026-yil

# INGLIZ HUQUQIDA SHARTNOMA VA INGLIZ SHARTNOMAVIY HUQUQINING ASOSIY TAMOYILLARI

*Umarova Saida Husan qizi*

**Annotatsiya.** Mazkur maqolada ingliz huquqida shartnoma tushunchasi, uning tuzilish shartlari va asosiy tamoyillari tahlil qilinadi. Xususan, oferta, aksept, qarshi taqdim (consideration), shartnoma erkinligi va shartnomaviy majburiyatlarning buzilishi kabi masalalar ingliz sud amaliyoti asosida yoritiladi.

**Kalit so‘zlar:** ingliz huquqi, shartnoma, oferta, aksept, consideration, shartnoma erkinligi, sud pretsedenti, javobgarlik, fors-major.

**Kirish**

Ingliz shartnomaviy huquqi (English Contract Law) umumiy huquq tizimining muhim tarkibiy qismi hisoblanadi. Uning asosiy tamoyillari ko‘p asrlik sud amaliyoti va pretsedentlar asosida shakllangan.

Mazkur huquq sohasi shartnomalarni tuzish, bajarish, buzish va taraflarning javobgarligini tartibga soladi. Ushbu maqolada shartnomaning asosiy elementlari hamda ingliz sudlari tomonidan shakllantirilgan muhim huquqiy tamoyillar ko‘rib chiqiladi.

**1. Ingliz huquqida shartnoma tushunchasi**

Ingliz huquqida shartnoma taraflar o‘rtasida huquqiy majburiyatlarni yuzaga keltiruvchi va qonun bilan himoya qilinadigan kelishuv hisoblanadi.

Chitty tomonidan berilgan ta’rifga ko‘ra, shartnoma — qonun tomonidan tan olinadigan yoki majburiy ijro etilishi ta’minlanadigan majburiyatlarni yuzaga keltiruvchi kelishuvdir.

American Law Institute tomonidan ishlab chiqilgan Restatement of Contracts hujjatida esa shartnoma buzilgan taqdirda qonuniy himoya vositalarini yuzaga keltiradigan va bajarilishi huquqiy majburiyat sifatida tan olinadigan va’dalar yig‘indisi sifatida izohlanadi.

Demak, ingliz huquqida har qanday kelishuv ham shartnoma hisoblanmaydi. Buning uchun muayyan huquqiy shartlar mavjud bo‘lishi talab etiladi.

**2. Ingliz shartnomaviy huquqining asosiy tamoyillari**

Ingliz shartnomaviy huquqida shartnoma tuzilishi uchun quyidagi asosiy elementlar muhim hisoblanadi:

– Oferta (Offer) — bir tarafning muayyan shartlar asosida shartnoma tuzishga qaratilgan aniq taklifidir.

– Aksept (Acceptance) — ikkinchi tarafning ofertada belgilangan shartlarga to‘liq va shartsiz rozilik bildirishidir. Agar taklif shartlari o‘zgartirilsa, bu qarshi oferta (counter-offer) hisoblanishi mumkin.

– Qarshi taqdim (Consideration) — shartnoma taraflari o‘rtasidagi o‘zaro manfaatni ifodalovchi iqtisodiy yoki huquqiy qiymatga ega taqdimdir. U pul, mol-mulk, xizmat yoki muayyan harakatdan tiyilish shaklida bo‘lishi mumkin. Ingliz huquqida oddiy shartnomalarning majburiy ijrosi uchun consideration, odatda, talab etiladi.

– Huquqiy majburiyat yaratish niyati (Intention to Create Legal Relations) — taraflarning o‘zaro kelishuvni huquqiy jihatdan majburiy qilish istagidir. Masalan, tijorat munosabatlarida bunday niyat, odatda, mavjud deb hisoblanadi.

Mazkur to‘rt element ingliz huquqida shartnomaviy munosabatlarning shakllanishida muhim ahamiyatga ega.

**3. Ingliz shartnomaviy huquqining muhim tamoyillari va sud pretsedentlari**

**3.1. Shartnoma erkinligi tamoyili (Freedom of Contract)**

Shartnoma erkinligi ingliz shartnomaviy huquqining asosiy tamoyillaridan biridir. Unga ko‘ra, huquqiy layoqatga ega shaxslar shartnoma tuzish, uning shartlarini belgilash va kontragentni tanlashda erkindir.

Ushbu tamoyil Printing and Numerical Registering Co v Sampson (1875) ishida yaqqol namoyon bo‘lgan. Sudya Sir George Jessel voyaga yetgan va huquqiy layoqatga ega shaxslar erkin tuzgan shartnomalar sudlar tomonidan hurmat qilinishi va bajarilishi lozimligini ta’kidlagan.

Mazkur qaror shartnoma erkinligining ingliz huquqidagi o‘rnini mustahkamlashga

xizmat qilgan.

**3.2. Shartnomaning jiddiy buzilishi (Fundamental Breach of Contract)**

Shartnomaning fundamental buzilishi taraflardan birining shartnoma uchun muhim ahamiyatga ega majburiyatlarni buzishini anglatadi.

Bu masala Suisse Atlantique Société d’Armement SA v NV Rotterdamsche Kolen Centrale [1967] ishida ko‘rib chiqilgan. Unda shartnomani buzish va javobgarlikni cheklovchi shartlarning qo‘llanilishi o‘rtasidagi munosabatlar tahlil qilingan.

Mazkur ish ingliz shartnomaviy huquqida fundamental buzilish javobgarlikni cheklovchi bandlarni avtomatik ravishda bekor qilmasligi haqidagi yondashuvning shakllanishida muhim ahamiyat kasb etgan.

**3.3. Photo Production Ltd v Securicor Transport Ltd [1980] ishi**

Ushbu sud ishi javobgarlikni cheklovchi shartlarning huquqiy kuchini aniqlashda muhim hisoblanadi.

Ishda qo‘riqlash xizmati xodimining harakati natijasida yong‘in kelib chiqib, mijozning mol-mulkiga zarar yetgan. Jabrlangan taraf zararni qoplashni talab qilgan.

Dastlab Apellyatsiya sudi javobgarlikni cheklovchi shartlarga tayanish ayrim vaziyatlarda adolatsiz bo‘lishi mumkinligini ta’kidlagan. Biroq Lordlar palatasi ushbu qarorni bekor qilib, shartnomaning jiddiy buzilishi javobgarlikni cheklovchi bandlarni avtomatik ravishda bekor qilmasligini belgilagan.

Mazkur ish ingliz huquqida shartnoma shartlarini talqin qilish va taraflarning kelishuviga hurmat bilan yondashish tamoyilini mustahkamladi.

**3.4. Shartnoma buzilishining huquqiy oqibatlari: Moschi v Lep Air Services Ltd [1973]**

Mazkur ish shartnoma buzilganidan keyin yuzaga keladigan huquqiy majburiyatlarni tushunishda muhimdir.

Sud yondashuviga ko‘ra, agar bir taraf shartnomani jiddiy buzsa va ikkinchi taraf shartnomani bekor qilishni tanlasa, kelgusida bajarilishi lozim bo‘lgan asosiy majburiyatlar tugatiladi. Buning o‘rniga huquqbuzar taraf zimmasida yetkazilgan zararni qoplash majburiyati yuzaga keladi.

Demak, shartnoma buzilishi natijasida asosiy majburiyatlar o‘rnini zararlarni qoplashga oid ikkilamchi majburiyat egallashi mumkin.

**3.5. Fors-major holatlari: Paradine v Jane (1647)**

Ingliz huquqida fors-major holatlari va shartnomaviy javobgarlik masalasi Paradine v Jane (1647) ishida ko‘rib chiqilgan.

Mazkur ishda ijaraga olingan yer harbiy qo‘shinlar tomonidan egallab olingani sababli ijarachi undan foydalana olmagan. Shunga qaramay, sud uni ijara haqini to‘lash majburiyatidan ozod qilmagan, chunki shartnomada bunday holat uchun alohida istisno nazarda tutilmagan edi.

Ushbu qaror shartnoma tuzishda kutilmagan vaziyatlarni oldindan hisobga olish muhimligini ko‘rsatadi. Zamonaviy ingliz huquqida esa fors-major masalalari shartnomadagi tegishli bandlar va frustration of contract doktrinasi asosida ham baholanadi.

**4. Sud pretsedentlarining ahamiyati**

Ingliz huquqiy tizimining o‘ziga xos xususiyati shundaki, sud qarorlari huquqiy tamoyillarning shakllanishi va rivojlanishida muhim manba hisoblanadi.

Yuqorida ko‘rib chiqilgan ishlar shartnoma erkinligi, taraflarning javobgarligi, shartnoma buzilishining oqibatlari va fors-major holatlariga oid huquqiy yondashuvlarni shakllantirishga xizmat qilgan.

Shu sababli ingliz shartnomaviy huquqini o‘rganishda nafaqat nazariy qoidalar, balki sud pretsedentlarini ham tahlil qilish muhimdir.

**Xulosa**

Xulosa qilib aytganda, ingliz shartnomaviy huquqi ko‘p asrlik sud amaliyoti asosida shakllangan bo‘lib, uning asosini shartnoma erkinligi, taraflarning o‘zaro roziligi va shartnomaviy majburiyatlarni bajarish tamoyillari tashkil etadi.

Tadqiqot davomida oferta, aksept, consideration va huquqiy majburiyat yaratish niyati shartnoma tuzilishining asosiy elementlari ekanligi ko‘rib chiqildi.

Shuningdek, ingliz sudlarining muhim qarorlari shartnomaviy munosabatlarni tartibga solish, javobgarlikni belgilash va huquqiy nizolarni hal etishda pretsedentlarning katta ahamiyatga ega ekanligini ko‘rsatadi.

Ingliz shartnomaviy huquqi tajribasini o‘rganish milliy qonunchilikni takomillashtirish va xalqaro tijorat munosabatlarida huquqiy mexanizmlarni chuqurroq anglash uchun ham muhim ilmiy-amaliy ahamiyatga ega.

**Foydalanilgan adabiyotlar**

1. Chitty. A Practical Treatise on the Law of Contracts. 1834.
2. Pollock. Principles of Contract. 4th ed., 1888.
3. American Law Institute. Restatement (Second) of Contracts. 1981.
4. Printing and Numerical Registering Co v Sampson (1875) 19 Eq 462.
5. Suisse Atlantique Société d’Armement SA v NV Rotterdamsche Kolen Centrale [1967] 1 AC 361.
6. Photo Production Ltd v Securicor Transport Ltd [1980] AC 827.
7. Moschi v Lep Air Services Ltd [1973] AC 331.
8. Paradine v Jane (1647) Aleyn 26.

